

4. Asadulla Jafarov. An ancient human camp in Lerik. "Communist" newspaper, 02.11.1985
5. Samir Karimov. Archaeological monuments of Lerik region. B., 2006
6. Gudrat Piriyeu. Zuvandchay paleolithic camp. "People's newspaper", 18.12.2011
7. Yildirim Shukurzade. Historical-architectural monuments of Lankaran region. B., 2018

İSRAİL DÖVLƏTİNDƏ DİNİ QURUMLAR VƏ DİNİ MƏHKƏMƏLƏR

Xudiyeva Emiliya Abdulla qızı

Baş mütəxəssis, baş müəllim

ADU, İsrail və Yaxın Şərq Araşdırmalar mərkəzi

Orcid id: 0000-0001-9938-8284

Abstract: There is an opinion that, despite the fact that Judaism has a special and highest status in Israel, there is no official state religion here. In Israel, there is a sharp disagreement on the relationship between religion and the state, as well as on the role of religion in society. Therefore, the status of Judaism has not been formalized in a legal form. Nevertheless, the majority is in favor of preserving Jewish identity in one form or another in the Jewish state and society.

There is a wide network of religious institutions in the modern Israel. Along with religious institutions, religious courts also have a certain place and role in the society and in the life of the state. In general, as we mentioned above, the status of religious institutions, their role in people's daily lives, and the evaluation of the activities of religious institutions by the secular society is one of the current problems in Israeli society. There are 13 recognized religious institutions in Israel.

Key words: Judaism, religion, state, religious institutions, secular society

Müasir İsrail dövlətində dini qurumların geniş şəbəkəsi mövcuddur. Dini qurumlarla yanaşı, fəaliyyət göstərən dini məhkəmələrin də cəmiyyət və dövlət həyatında müəyyən yeri və rolu vardır. Ümumiyyətlə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi dini qurumların statusu və insanların gündəlik həyatında oynadığı rol, dini qurumların fəaliyyətinin dünyəvi cəmiyyət tərəfindən qiymətləndirilməsi İsrail cəmiyyətində mövcud aktual problemlərdən biridir.

İsraildə 13 tanınan dini qurum (dini icma) mövcuddur:¹

- 1) Yəhudi icması
- 2) Müsəlman icması
- 3) Yunan-katolik icması
- 4) Maronit icması
- 5) Suriya pravoslav icması
- 6) Erməni-qriqoryan icması
- 7) Yunan pravoslav icması
- 8) Erməni-katolik icması
- 9) Suriya katolik icması
- 10) Haldey-uniyat icması/bu dini qurumlar Böyük Britaniya mandatı dövründə tanınmış icmalardır/
- 11) Druz icması
- 12) Bəhaistlər icması
- 13) Yevankel-yepiskop kilsəsi/bu dini qurumlar İsrail dövləti yarandıqdan sonra tanınmış icmalardır/.

Bunların içində ən böyük icmalar yəhudi, müsəlman və druz icmalarıdır. Sadalanan icmaların tanınan dini qurum olması onunla izah olunur ki, onların səlahiyyətləri və tərkibi knesset qanunlarına əsaslanır, onlar dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir və məhkəmə nəzarətinə tabedirlər. Xristian icması dövlət tərəfindən maliyyələşdirmədən imtina etmişdir və onun müəssisələri sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərir.

Yəhudi dövlət dini qurumları Ali və Yerli ravvinatlıq, məhkəmə müəssisələri (məs, dini məhkəmələr), dini xidmətlər göstərən institutlar (dini şuralar) kimi rəhbər müəssisələri özündə birləşdirir. Yerli dini qurumlarla yanaşı dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməyən və kneset qanunlarına tabe olmayan müstəqil yəhudi dini qurum şəbəkəsi də mövcuddur ki, bunlara da Tora böyükklərinin şurası, Tora müdriklərinin Şurası və Yerusəlimdəki xarid icmasının ədalət məhkəməsi aiddir.

¹ <http://www.school.kotar.co.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=93083158#162.903.8.fitwidth>

İsrail dövlətinin yeni yarandığı ilk illərdə əsas qoyulan Dini işlər üzrə nazirlik yəhudi, xristian, druz və müsəlman vətəndaşlara xidmət edən bütün dini məsələləri (dini tikililər, kaşrut qaydaları, dini hamamlar, toy mərasimi və s.) nizama salmaqda və vətəndaşları həmin xidmətlərlə təmin etməkdə məsuliyyəti daşıyır. Cəmiyyətin bütün nümayəndələrini dini xidmətlərlə vaxtında və yüksək səviyyədə təmin etmək məqsədi ilə nazirliyin tabeliyində 132 dini şura mövcuddur ki, nazirlik bu şuraların fəaliyyətinə nəzarət edir. 2004-cü ildə nazirliyin ləğv edilməsi və onun şöbələrinin funksiyalarına uyğun olaraq müxtəlif nazirliklərə birləşdirilməsi qərarı verildi. Məsələn, ravvin məhkəmələri Ali məhkəmələrin, müqəddəs yerlərə nəzarət Turizm nazirliyinin, qeyri yəhudi vətəndaşlar üçün dini xidmətlər Daxili işlər nazirliyinin tabeliyinə verildi. Nazirliyin əsas aparıcı orqanları olan dini icmaları nizamlama və onlara nəzarət şöbəsi Baş nazirin ofisinə birləşdirildi.¹ Dini məsələlər üçün dövlət tərəfindən ayrılan büdcədə nəzərə çarpacaq dərəcədə azalmalar oldu ki, bu da ictimaiyyətdə narazılıqlara gətirib çıxartdı. 2008-ci ilin yanvar ayında İsrail dövləti nazirliyin yenidən, ikinci dəfə bir az fərqli tərkibdə yaradılması haqqında qərar verdi. Cari formatda Dini İşlər üzrə nazirlik dini icmalara nəzarət edir və İsrail dövlətindəki yəhudi vətəndaşları professional və daha yaxşı dini xidmətlərlə təmin etmək istiqamətində çalışır.

Ali ravvinatlıq Dini işlər üzrə nazirliyin bir bölməsi olub 1921-ci ildə yaradılıb və İsraildə yəhudilərin ali dini orqanı hesab edilir. O ravvinlərin və dayyanların (dini məhkəmə hakimləri) vəzifəyə təyin edilməsində, kaşer qida ilə bağlı və s. bu kimi məsələlərdə məsuliyyət daşıyır. Ali ravvinatlığın yaradılması ideyası ravvin Avraham Yiçxak Hakohen Kuk tərəfindən irəli sürüldü.² Ali ravvinatlığın milli statusu 1980-ci ildə tam şəkildə qaydaya salındı. Bu qanunlar Ali ravvinatlığın vəzifələrini, tərkibini və seçki xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirdi. Baxmayaraq ki, ravvin ənənəsinə görə ravvin öz vəsifəsindən kənarlaşdırıla bilməz, ravvinatlıq qanunlarına görə baş ravvinlər 10 il müddətinə vəzifəyə seçilir. Ali ravvinatlığın başında iki əsas ravvin dayanır. Bunlardan biri Ali ravvinatlıq şurasına, digəri isə Ali ravvin məhkəməsinə rəhbərlik edir. Ali ravvinatlıq şurasında 12 ravvin var, bunların yarısı aşkenazlar, digərləri isə qalan icmalardandır. Şura 5 il müddətinə seçilir. Ali ravvinatlıq şurası Ali apelyasiya məhkəməsi qismində də çıxış edir.³

Avraham Yiçxak Hakohen Kuk Ali ravvinatlığın timsalında İsrail əhalisinə xidmət edən "mənəvi idarəetmə" sistemini görmək istəyirdi. Onun fikrincə bu orqan partiyasız bir orqan olub İsraildəki bütün insanlara xidmət edən dini idarəetməyə əsaslanan orqan idi. Reallıqda isə bu arzuolunan orqan çətinliklərlə üzləşdi və dini idarəetməyə əsaslanan ali ravvinatlıq bütün cəmiyyətə təsir edə bilmədi. Dünyəvilər ali ravvinatlığın halaxa qanunlarına əsaslanan idarəetməsini qəbul etmirlər. Dünyəvi ictimaiyyətin bir çox liderləri dəfələrlə ravvinatlığın qərarlarına qarşı öz etirazlarını bildirərək qeyd edirdilər ki bu qərarlar yeni nəsilin və dövrün ehtiyaclarına uyğun deyil. Bundan başqa, dünyəvilərin digər bir qismi isə dini qurumlara verilən statuslara qarşı çıxır və bunu dini məcburiyyət hesab edirlər. Xaridilər də ali ravvinatlığın qərarlarını qəbul etməkdən imtina edirlər. Bu mövqə onların dövlət qurumlarına münasibətdə özlərinə qarşı hiss etdikləri məhdudiyyətlərin nəticəsidir. Milli-dini cəmiyyət ravvinatlığın institusionallaşdırılmasına qarşı çıxmasa da, bu cəmiyyət nümayəndələrinin bir qismi Halaxa qanunları sahəsində Ali ravvinatlığın səlahiyyətlərinin məhdudlaşdırılmasını tələb edir, qızların hərbi xidmətə çağırılması kimi müxtəlif ictimai məsələlərdə onun mövqeyini qəbul etmirdilər. Ravvinatlığın hallaxa prinsiplərinə əsaslanması və eyni zamanda dövlət hakimiyyət orqanı olması bir növ demokratik prinsiplər və ravvin adətləri arasında gərgin vəziyyətə səbəb olur. Bütün yəhudi cəmiyyətinə xidmət etmək üçün təsis edilən ali dini orqan olan ravvinatlığa dövlət qurumu kimi dindar və qeyri dindarlar namizəd seçilə bilərdilər. Digər tərəfdən isə, qeyri dindar nümayəndələrin iştirakı hallaxa prinsiplərinə əsaslanan ali ravvinatlığın nüfuzuna ziyan yetirə bilərdi. Ali ravvinatlığın qaydalarında bu kompromis 150 üzvdən 80 üzvün ravvin, 70 üzvün isə hökumət rəsmilərinin seçilməsində özünü göstərir. Bununla yanaşı, hökumət nümayəndələri arasında bir çox ravvinlər də var. Məsələn, Dini Şuraların rəhbərləri. Məhz buna görə İsrail cəmiyyətində bir çoxlarının fikrincə dini və siyasi gücə münasibətdə bərabərlik sahəsində ədalətsizlik mövcuddur. Lakin, bu fikrə qarşı olanlar da var. Belə ki, onlar dini qərarlar və kaşrut qaydalarının müəyyən olunmasında xüsusi məsuliyyət daşıyan Ali ravvinatlığın səlahiyyətlərinin daha çox dini cəmiyyətə aid olması səbəbindən ravvinlərin üstün səs çoxluğunu dəstəkləyir və bildirirdilər ki seçilən üzvlər hallaxa qanunlarını dəqiq bilməlidirlər. Digər bir səbəb isə odur ki, hakimləri təyin edən komitədə say çoxluğu hüquqşünaslara məxsusdur və ona görə də dini qərarların qəbulunda dini nümayəndələrin seçilməsinə üstünlük verilməlidir. Bir tərəfdən dini, digər tərəfdən dövlət qurumu olan Ali ravvinatlığın statusu ilə bağlı digər mühüm bir məsələ dini ravvinlərin öz səlahiyyətləri çərçivəsində gündəlikdə

¹ <http://dat.gov.il/About/Pages/Default.aspx>

² http://www.rabanut.gov.il/show_item.asp?levelId=61631

³ <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=2272>

dayanan siyasi məsələ ilə bağlı fikir ifadə edib etməməsi məsələsidir. Siyasi mövzuda ravvinların iştirakına qarşı çıxanlar hesab edirlər ki, siyasi məsələlərdə hallaxa qanunlarının heç bir rolu olmadığından ravvinların fikir yürütməyə heç bir əsası yoxdur. Onların fikrincə ravvinlərin iştirakı nəinki onların səlahiyyətləri xaricindədir, eləcə də dini bir qurum olaraq onların statusuna xələl gətirir.

Lakin, ravvinləri "dövlət nümayəndələri" qismində deyil, "cəmiyyətin seçilmiş üzvləri" kimi görənlər də var ki, onların fikrincə kneset üzvləri kimi bu nümayəndələr də ictimai, siyasi və digər məsələlərdə öz mövqelərini ifadə edə bilirlər. Onlar bildirirlər ki, dini xadim kimi ravvinlərin vəzifələri cəmiyyəti narahat edə biləcək məsələlərdə öz fikirlərini qəti ifadə etməkdən ibarətdir. Belə ki, Tövratdakı qaydalar ictimai məsələlərlə birbaşa bağlıdır. Bu məsələ dini cəmiyyətin öz daxilində müəyyən mübahisələrə səbəb olur və bu problemlə bağlı dini partiyaların müxtəlif mövqeləri onları fərqləndirən əsas prinsiplərdən biri hesab olunur. Ali məhkəməyə bu məsələlərlə bağlı müraciət edildiyi hallarda Ali Ədalət məhkəməsinin hakimləri ravvinlərin siyasi məsələlərə qarışmasına qarşı çıxmayıb. Din və söz azadlığını əsas tutan hakimlərin fikrincə hər bir vətəndaş öz dini liderlərinə ictimai məsələlərlə bağlı müraciət edə bilər.

Müstəqil liberal partiyanın gənc nəsil nümayəndələri Ali Ədalət məhkəməsinə müraciət edərək xahiş edildilər ki, Ali Ravvinatlıq Şurasına Mafdal partiyasının (Milli dini partiya) hökumətə birləşməsi məsələsinə müzakirə etmək üçün yığışmalarına qadağa qoyulsun. Müraciət edənlər təkid edirlər ki, Ali Ravvinatlığın koalisiyaya qoşulub qoşulmaamq kimi siyasi məsələlərə qarışması ona verilən səlahiyyətlərdən kənaradır. Müraciət müxtəlif argumentlərlə bütün hakimlər tərəfindən rədd edildi.

Dini məhkəmələr İsrail milli yurisdiksiyasının əsas tərkib hissəsidir. Ümumiyyətlə dini məhkəmələr ravvinat, müsəlman, xristian və druz məhkəmələrinə bölünür. Dini məhkəmələrin yurisdiksiyaları vətəndaşların şəxsi problemləri ilə bağlı məsələləri (evlilik, boşanma, aliment, qəyyumluq və s.) nəzərdə tutur. Ölkənin böyük şəhərlərində 12 regional ravvin məhkəməsi var. Yerusəlimdə yerləşən Böyük ravvin məhkəməsi regional ravvin məhkəmələrinin qərarları üzrə apelyasiya məhkəməsi rolunda çıxış edir. Ravvin məhkəmə sisteminin başında Böyük ravvin məhkəməsinin prezidenti dayanır. 2015-ci il 7 iyul tarixindən etibarən ravvin məhkəmələri Ədliyyə nazirliyinə, Dini məsələlər üzrə nazirliyə tabedir.¹ Hakimler kimi dayyanlar da Etimadnamə komitəsinin tövsiyəsi əsasında prezident tərəfindən təyin edilir, onların əmək haqları isə Knessetin maliyyə işləri üzrə komitə tərəfindən müəyyən edilir. Onların səlahiyyətləri digər ərazi məhkəmələrində fəaliyyət göstərən hakimlərin səlahiyyətinə bərabərdir.

Bəzi məsələlərdə dini məhkəmələrin yurisdiksiyaları bölgə məhkəmələrinin yurisdiksiyaları ilə eynilik təşkil edir. Dini məhkəmələrin idarəsi Dini məsələlər üzrə nazirlik tərəfindən həyata keçirilir. Hakimlərin təyinatı, təyinat müddəti, şikayət və təltifatları ravvinat məhkəməsində 1955-ci il Dayyanlar haqqındakı qanunla, müsəlman məhkəməsində 1961-ci il qazilər haqqında qanunla, druz məhkəməsində 1962-ci il druz dini məhkəmələri haqqında qanunla həyata keçirilir. Dövlət qanunları dini icmaların məhkəmələrinə şəxsi status sahəsində müstəsna məhkəmə səlahiyyətləri verir. Belə ki, müsəlmanların şəriət məhkəmələri şəriət qanunlarına əsasən məhkəmə hökmü verir, druzların məhkəmələri druz qanunlarına əsasən məhkəmə hökmü verir. Bundan başqa Druz Dini Şurası da mövcuddur ki, dini məhkəmələrin idarə edilməsi bu şura tərəfindən həyata keçirilir. Müsəlman və druz dini məhkəmələrinin hakimləri dini qaydalara əsasən mühakimə edirlər və onlar İsraildəki digər hakimlər kimi prezident tərəfindən təyin edirlər.

1955-ci il dini hakimlər haqqında qanun digər hakimlər kimi dini hakimlərin də hüquqi müstəqilliyinə təminat verir. Dayyanlar haqqında qanun tərtib olunarkən onların dövlət qanunları qarşısındakı məsuliyyətləri məsələsində müxtəlif fikir ayrılığı mövcud idi. Belə ki, onlar dövlət qanunlarına əsasən fəaliyyət göstərməyi özlərinə məcbur bilmirdilər.

Ravvin məhkəmələrinin evlilik və boşanma sahəsində xüsusi səlahiyyətləri var. Qiur (iudaizmi qəbul etmə), övladlığa götürmə, vərəsəlik və s. kimi şəxsi status məsələlərində qanuna əsasən onlar mülki məhkəmələrlə eyni yurisdiksiyaya malikdirlər. Tərəflərdən hər hansı biri tamamilə razılaşmadıqda hökm çıxartmaq səlahiyyəti mülki məhkəməyə verilir. İsrail dövlətində hər bir evlənmək və ya boşanmaq istəyən yəhudi bunu ravvin məhkəməsi vasitəsilə etməlidir qərarı Knessetdə qanunun qəbulu zamanı fikir ayrılığına səbəb oldu və bu fikir ayrılığı bu günə qədər davam edir. Liberal qüvvələrin fikrincə bu din azadlığına qarşı yönəlmiş bir qanundur. Belə ki, ravvin məhkəmələrinin qanunları heç bir dinə sitayiş etməyən, dini etiqadı mübahisəli olan və müxtəlif din sahibləri olan insanlara aid edilə bilməməsi onların fikrini dəstəkləyir. Qanun həmçinin kahin və boşanmış qadının evlənməsini,

¹ <http://www.rbc.gov.il/About/Pages/default.aspx>

nigahdan کنار dünyaya gələn uşaqların rəsmi nigahlı ailənin uşağı ilə ailə qurmasını qadağan edir, belə ki onlar Tövrat qanunlarına əsasən qadağan olunmuş evliliklər hesab edilir. Onların fikrincə bütün bu sərhədlər İsrailin demokratik və liberal bir dövlət olmasına mənfi təsir göstərir.

Bu arqumentlərin əksinə olaraq qanun tərəfdarları İsrail dövlətini bir yəhudi dövləti kimi qurmağı əsas götürür və bu yolda hətta şəxsi mənafedən keçməyi belə hazır olduqlarını ifadə edirdilər. Bundan başqa bu qanun onların fikrincə yəhudi xalqının birliyinin qorunmasına zəmanətdir. Qanunun məqsədi yəhudi vətəndaşına şəxsi həyatında necə davranmalı olduğunu göstərmək deyil. Əgər bu yalnız qanunvericiliklə bağlı olsaydı, onda yalnız nigah və boşanma məsələlərinin Tövrat qanunlarına əsasən müəyyənləşdirilməsi ilə kifayətlənməzdi və insanların nigahdan کنار menasibətərini də əhatə edərdi. Bu qanunun məqsədi vətəndaş nigahı və boşanmasının qəbul olunması ilə İsrail cəmiyyətində yarana biləcək ciddi boşluğun qarşısını almaqdır.

Ravvin məhkəmələrinin status və səlahiyyətləri 90-cı illərdə Baveli cütlüyünün məhkəmə məsələsi ilə gündəmə gəldi.¹ Belə ki, Samuel Baveli öz həyat yoldaşı Həvva Bavelidən boşanmaq və mülkiyyətin bölüşdürülməsi məqsədi ilə məhkəməyə müraciət etmişdi. Boşanma məsələsində səlahiyyət daşıyan Yerli ravvin məhkəməsi yəhudi qanununa əsasən məhkəmə hökmü verərək qadına düşən kompensasiyanın məbləğini təyin etdi. Təyin edilən bu kompensasiya qadının almalı olduğu məbləğdən nisbətən az idi. Buna görə Həvva Ali Ədalət məhkəməsinə verilən qanunun qadın hüquqlarını pozması şikayəti ilə müraciət etdi. Şikayət Ali Ədalət məhkəməsi tərəfindən tanındı və o ravvin məhkəməsinə məsələyə yenidən "Mülkiyyətin bölüşdürülməsi haqqında qanuna" əsasən baxmağa məcbur etdi. Bu qanuna əsasən yerli məhkəmələr mülkiyyət bölgüsü zamanı evlilik dövründə alınan malların bərabər bölüşdürülməsi siyasətinə riayət etməlidirlər. Ali məhkəmə əmlakın bölüşdürülməsi prinsipinin dini məhkəmələrə də aid edilməli olduğu qərarı ilə razı olmayaraq bu prinsipin tətbiqinə qərar vermişdir. Ölkədəki bütün dini məhkəmələr vətəndaşın şəxsi vəziyyəti ilə bağlı olmayan işlərdə (dövlət qanunu ilə müəyyən edildiyi şəkildə) Ali məhkəmə tərəfindən şərh edildiyi kimi ümumi vətəndaş hüququnu əsas almalıdır.

Ali məhkəmənin sədri Aharon Barak bu qərarı onunla əsaslandırır ki, dini məhkəmələr İsrail məhkəmə sisteminin bir hissəsi olduğundan onun tərəfindən verilən qərarlar da İsrail məhkəmə sisteminin bir hissəsidir. Ali məhkəmənin qərarına əsasən, Ravvin məhkəmələri maliyyə məsələləri ilə bağlı hökm çıxararkən Tövrat qanunlarına əsasən deyil, israil qanunlarına əsasən çıxarmalıdır.

Baveli ailəsinin Ali Ədalət məhkəməsinə gətirdi ki, o da öz növbəsində İsraildə siyasi və hüquqi sistemin yaranmasına təkan verdi və bu qanunlar bu günə qədər qadın hüquqları mövzusunda Ali məhkəmənin və Ravvin məhkəməsinin əsas məhkəmə qanunvericiliyi hesab edilir.

Dini şuralarla yerli idarəetmələr arasındakı fikir ayrılığının səbəbləri yalnız dini şuraların fəaliyyəti ilə məhdudlaşmur, maliyyə məsələləri və onların səlahiyyətləri də bu fikir ayrılığının əsasında dayanırdı. Fikir ayrılığının ən başlıca səbəbi isə dini şuraların tərkibi məsələsi idi ki, bu barədə də Ali məhkəməyə dəfələrlə müraciətlər olmuşdu. Ali ədalət məhkəməsinə Dünyəvi nümayəndələrin namizədliklərinin müzakirəsi məsələsi ilə bağlı edilən şikayətlərdən birində onları dəstəkləyənlər öz fikirlərini belə əsaslandırır ki, Dini şuralar dövlət orqanı olaraq ictimaiyyətə xidmət etdikləri kimi dünyəvi cəmiyyətin də onların məsuliyyəti çərçivəsində olabiləcəyi xidmətlərə ehtiyac duyurlar. Bundan başqa onlar iddia edirdilər ki Dini Şuralar dövlət büdcəsinə əsasən, yəni vətəndaşların yığılan vergilər əsasında fəaliyyət göstərirlər. Ali ədalət məhkəməsinin hakimləri qərar verdilər ki, Dini şuranın üzvləri Tora qanunlarına görə deyil knessetin qanunlarına əsasən təyin olunur. Bu qanun Dini şuralara namizədləri xüsusi şəxsi bacarıqları olduğuna görə deyil, onlar şəxsi nöqtəyi nəzərdən bu vəzifəyə uyğun olmaqdan başqa, yəhudi dini xidmətlərin mövcudluğunda maraqlı olan tərəfləri təmsil etdiyinə görə seçir.

Digər şikayət reformist və konservativ nümayəndələrin, eləcə də qadınların iştirakı məsələsi ilə bağlı idi.

Yuxarıda deyilənlərə nəzər salsaq görürük ki, dini qurumlar dövlət yaranandan xalqa xidmət etsə də, ona verilən səlahiyyətlər bu günə qədər ictimaiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında narazılığa səbəb olur. Bu qurumların yaradılmasında əsas məqsəd yəhudi identifikliyini qoruyub saxlamaqdır. Bəzi hallarda isə dövlət tərəfindən qəbul edilən qərarlar dini qərarları üstələyir.

Ədəbiyyat

1. 160 עמ' 2006 ת"א. דת, חברה ומדינה בישראל. אורלי אילני.
2. 98 אביזור רביצקי. התנגשות או כפיפות, הפרדה, דגמים של אחדות: דת ומדינה במחשבת ישראל.
3. <https://mfa.gov.il/MFARUS/AboutIsrael/People/Pages/PeopleJewishSociety.aspx>
4. <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=2272>
5. https://www.gov.il/he/departments/ministry_of_justice/govil-landing-page

¹ דת, חברה ומדינה בישראל. ת"א. 2006. עמ' 170